

מי אנחנו? השם צבאות

הרב מרדכי גרוס

אני ה'

פרשת שמות מסתיימת בפניית משה רבנו אל הקב"ה "למה הרעתה לעם הזה למה זה שלחתני". המדרש (שמות רבה ה) אומר "באותה שעה בקשה מדת הדין לפגע במשה, וכיון שראה הקדוש ברוך הוא שבשביל ישראל הוא אומר, לא פגעה בו מדת הדין." משה רבנו בוודאי דיבר מתוך כוונות ראויות, אך סגנון דבריו, בלשון מאוד קשה, דומים כמי שכועס על חברו. מידת הדין קטרגה עליו כיצד הוא משתמש בסגנון של הרהור אחר דרכיו של ה', הרי לקב"ה יש סיבות לכל דבר. ולבסוף, כיוון שראה הקב"ה בשביל ישראל הוא משתמש בלשון הקשה הזאת, לא פגעה בו מידת הדין. צריך להבין את ההבדל בין ההתחלה לסיפא של המדרש, וכי לא ידעה מידת הדין שמה רבינו אמר בשביל ישראל? הרב קוק¹ מסביר שיש סוגים שונים של תלונה. יש תלונה מנקודת מבט חיצונית, ויש שהיא סובייקטיבית, תלונה של מי שנמצא בתוך החוויה. הרב קוק ממשיך את זה לחולה שמגיע לניתוח יחד עם מלווה, ובמהלך הניתוח תוך כדי שהרופא חותך בחולה ומצער אותו כדי לרפאו, המלווה צועק על הרופא שיעצור את הניתוח ויפסיק להכאיב לחולה, זו התנהגות לא נסבלת, תגובתו הטבעית של הרופא תהיה להוציא את המלווה מהחדר, כיוון שהוא מפריע לניתוח. אך אם החולה יצעק מכאבים אף אם יבקש לעצור את הניתוח, הרופא יבין שהחולה מדבר רק מפאת הכאב, הוא לא באמת רוצה שיפסק הניתוח, אלא מחמת גודל הכאב אינו לא מצליח להתאפק. כך גם ביחס למשה רבנו, מידת הדין סברה שמה רבנו מדבר כמלווה של עם ישראל, כשליח להשיעם, אך הקב"ה רואה שמה רבנו וזעק מתוך הכאב של עם ישראל עצמו. זהו לימוד גדול עד כמה אנחנו צריכים לחוש עצמנו חלק מעם ישראל ולהשתתף עמו בכאבו.

הופעת מידת הדין חותמת את תלונת נשה רבינו בפרשה הקודמת, וממשיכה אל פתיחת פרשתנו "וידבר אלוקים אל משה ויאמר אליו אני ה'". זהו פסוק מופלא, בו מצד אחד הקב"ה מדבר עם משה בשם אלוקות, במידת הדין, ומצד שני עצם הדיבור הוא לומר "אני ה'". מתחדש פה שמידת הדין, הדיבור בשם אלוקות, מתחברת עם מידת החסד, שם הוי"ה.

רבנו חיים בן עטר, בפרושו אור החיים, מרחיב ומסביר שהפסוק ניתן להתפרש בשני אופנים, באופן שהעיקר הוא שם 'אלוקים' שנפגש עם שם ה'וי"ה, או באופן הפוך שהעיקר הוא שם ה'וי"ה שנפגש עם שם 'אלוקים'. החיבור בין המידות הוא כפול, מידת הדין מתחברת עם מידת החסד, ומידת החסד מתחברת גם היא עם מידת הדין. על-פי שני הכיוונים האלו מפרט אור החיים את דברי הקב"ה למשה רבינו ביחס לתלונתו "למה הרעתה לעם הזה".

לפי האפשרות הראשונה בה העיקר בפסוק הוא שם 'אלוקים'. מדבר ה' יתברך עם משה בפנייתו אליו בתחילת הפרשה בפנים של מורא ששייכים למידת הדין. עד עכשיו הקב"ה התגלה למשה רבנו בפנים שמחות וצוחקות השייכים למידת החסד, הרשומים בשם 'יהוה', הדבר מביא לכך שמה מרגיש קרבה ויכולת לדבר עם רבינו של עולם בלשון קרבה, כבן שמדבר אל אביו. כנגד זה פונה הקב"ה למשה רבינו ואומר לו שאף-על-פי שמידת הדין לא פגעה בו, עליו להכיר את צד היראה מהקב"ה. "וידבר אלוקים אל משה", בלשון של מידת הדין שמבטאת ריחוק. הדברים תואמים את דרשת הגמרא "וגילו ברעדה" - במקום גילה שם תהא רעדה" (ברכות ל ע"ב), אומר הקב"ה למשה רבנו שגם כשיש גילוי של מידת החסד, והקב"ה מראה פנים שוחקות, אנחנו צריכים לזכור את הפער הגדול שיש בינינו. יש לזכור כל הזמן את המחויבות והצורך שלנו להתבטל לפני הקב"ה ולאמץ את כלל הכוחות לעבודתו. לפי הפירוש הזה, העיקר בפסוק הוא "וידבר אלוקים". הדיבור היה של מידת הדין, של מורא, והתוכן "אני ה'" - תדע שעד עכשיו פגשת אותי בפנים שוחקות של חסד, אבל שייך בקב"ה גם צד של מורא, של מידת הדין. מכירים אנו שכשיש חס ושלום צרה התפילות מקבלות פנים יותר משמעותיות, מדקדקים ומכוונים יותר בכל דבר שעושים, הפסוק "גילו ברעדה" בא ללמד אותנו שגם כשזוכים להארת פנים ולגילוי שמחה מאת הקב"ה, יש לזכור את המורא. צריך לאחוז במקביל בשני הקצוות - באהבה וביראה, לשמוח בקרבה לרבינו של עולם ולזכור את המורא הנכון לפניו יתברך.

אמנם ישנה אפשרות נוספת לפרש את הפסוקים, על פיה הנושא העיקרי בפסוק הוא "אני יהוה", והחידוש הוא שהוא שם האלוקות העיקרי. לפי הסבר זה, אומר הקב"ה למשה רבנו: אתה אומר "למה הרעתה", אך מריבנו של עולם מגיעה השפעת החסד והרחמים ה' יתברך הינו טוב לכל. ולעומת זאת הרעות מגיעות ממעשי בני האדם. מידת הדין

¹ מועדי הראי"ה ז' באדר

מתעוררת רק כאשר יש חטאים וצורך לתקן העולם, רבינו חיים בן עטר מצביע על כך שדרך פסוקי התנ"ך המזכירים את הרוע שבא לעולם, להדגיש בצורה ברורה שהרוע מגיע ממעשי האדם. לדוגמה "כי מרשעים יצא פשע" (שמואל א כד, יג), "תיסרך רעתך" (ירמיהו ב, יט) - הרעה שהאדם עושה היא עצמה מביאה את הייסורים, "ותמוגנו ביד עוונינו" (ישעיה סד, ו), "וישלחם ביד פשעם" (איוב ח, ד) וכדומה. לעומת זאת כשהתנ"ך מזכיר את הטוב, נכתב שהטוב נובע ישירות מן הקב"ה; "ה' יתן הטוב" (תהלים פה, יג), ב'אשרי' שאנחנו אומרים שלוש פעמים ביום "טוב ה' לכל" (תהלים קמה, ט). במגילת איכה (ג, לח) כתוב "מפי עליון לא תצא הרעות והטוב" באופן פשטי כוונת הפסוק שהרעות והטובות ניתנים כגמול ביחס למעשי האדם הן הרעות והן הטוב. הן לא ניתכות עלינו מפי עליון כגזירות נעלמות, אלא הן מגיעות כתוצאה ממעשינו הטובים והשליליים. אמנם הפסוק קורא לנו לדרוש אותו שהנה "הרעות" נזכרות בלשון רבים, ולעומת זאת אזכור "והטוב" נכתב בלשון יחיד, ולא "הטובות". מסביר אור החיים שהפסוק עוסק בשני סוגים של רעות: הבחירה החופשית ברוע, והייסורים הנגררים כתוצאה מבחירת האדם, שניהם אינם נובעים מפי עליון אלא הם נגררים ממעשי האדם. לעומת זאת הטוב - הבחירה החופשית של האדם לעשות טוב אינו גזירה מאת ה' יתברך אלא נתון לבחירת האדם. אך הגמול הטוב על מעשי המצוות מגיע ישירות מאת ה' יתברך. נמצא שגם הפסוק במגילת איכה רומז לכך שהטוב מגיע בישירות מאת ה' יתברך, ולעומת זאת הייסורים נגררים כתוצאה ממעשי האדם הרעים. לפי הפירוש הזה פונה ה' יתברך למשה רבינו ואומר לו כל הייסורים הבאים על ישראל נובעים ממעשיהם, ואלו מאיתי יצא הטוב: "וידבר אלוקים אל משה ויאמר אליו אני ה'", מה' יתברך נובעים החדס והרחמים, וכאשר מוצאים בעולם דין וייסורים הם נובעים בישירות מחטאי הנבראים. במקרה של השעבוד במצרים זה יתכן ביחס לעבירות שעם ישראל נעשו עליהם, אפשר שזה מחמת גזירת העינוי שנגזרה ברית בין הבתרים, או מחוסר אמונה כפי שמצאנו אצל הזקנים שנשמטו מאת ההליכה אחר משה לפרעה אי לכך לא נכון לומר לה' יתברך "למה הרעות".

נסכם הדברים בקצרה, את הפסוק הפותח של הפרשה בה הקב"ה מגיב למשה רבינו ביחס לדרך הפניה שלו אליו ית' אפשר להסביר בשתי דרכים. באופן שה' יתברך מגלה את היראה והמורא הנכונים כלפיו בנוסף למידת האהבה והקרבה. ולפי האפשרות השניה, הפסוק מתמקד בשיוך הייסורים אל הקב"ה, ומדגיש הכתוב שהרעות נגררות אחר מעשי האדם. ואלו ה' משפיע בישירות חסד ורחמים.

והוצאתי את צבאותי

התורה ממשיכה (ו, ב-ז) ומתארת את ההבטחה של הקב"ה לגאול את עם ישראל:

וַאֲרָא אֶל אַבְרָהָם אֵל יִצְחָק וְאֵל יַעֲקֹב בְּאֵל שְׁדֵי וְשָׁמִי יְהוָה לֹא נִדְעָתִי לְהֵם. וְגַם הִקְמַתִי אֶת בְּרִיתִי אִתְּם לְמַת לְהֵם אֶת אֶרֶץ כְּנָעַן אֶת אֶרֶץ מִגְרֵיהֶם אֲשֶׁר גָּרוּ בָהּ. וְגַם אֲנִי שְׁמַעְתִּי אֶת נְאֻמַּת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר מְצַרִּים מֵעַבְדִּים אִתְּם וְאָזְכֹר אֶת בְּרִיתִי. לָכֵן אָמַר לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲנִי יְהוָה וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מִתַּחַת סִבְלַת מִצְרַיִם וְהִצַּלְתִּי אֶתְכֶם מֵעַבְדֵיכֶם וְגִאֲלַתִּי אֶתְכֶם בְּזֵרוּעַ נְטוּיָה וּבְשִׁפְטִים גְּדִלִים. וְלִקְחַתִּי אֶתְכֶם לִי לְעָם וְהִיִּיתִי לְכֶם לֵאלֹהִים וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם הַמוֹצִיא אֶתְכֶם מִתַּחַת סִבְלַת מִצְרַיִם.

מסביר הרמב"ן: "תדעו כי אני ה' העושה אותות... ובעבורכם עשיתי כי אתם חלק ה'". אנחנו העם של הקב"ה, שייכים לחלק הא-לוקי של העולם, הניסים מתחוללים בעולם בזכות מציאות עם ישראל בקרבו. קרבת ה' הגדולה והייחודית הזו נזכרת בשם קדוש של הקב"ה שמופיע בפרשה שלנו בפעם הראשונה. הקב"ה אומר למשה רבנו "...והוצאתי את צבאותי את עמי בני ישראל מארץ מצרים בשפטים גדלים" הביטוי "והוצאתי את צבאותי" רומז על אחד משמותיו של הקב"ה, צבאות.

הגמרא בשבועות (לה ע"ב) מונה שבעה שמות קדושים שאסור למחוק אותם. מזכירה הגמ' ברייתא שאם מישהו התחיל לכתוב שם ה' אבל כתב רק חלק מהשם - ש' וד' משידי, או א' וד' מאדנות או צ' וב' מצבאות, הרי זה נמחק. אבל אם אדם כתב את כל השם 'צבאות', לדעת תנא קמא אין מוחקים את השם הזה, אך לדעת ר' יוסי אפשר למחוק את כולו, כי "לא נקרא צבאות אלא על שם ישראל שנאמר 'והוצאתי את צבאותי'". לדעת ר' יוסי שם צבאות יכול להימחק, כי מהות השם היא לא תיאור של הקב"ה, אלא הנהגת ה' את עם ישראל, ואנחנו נקראים צבאות ה'. שמואל פוסק בגמרא שאין הלכה כרבי יוסי, וכך פוסק השולחן-ערך² שאסור למחוק אפילו אות אחת משבעת השמות שלא נמחקים, ובכללם מביא את שם 'צבאות'. יש כאן דבר מופלא, הרי נראה שטענתו של ר' יוסי נכונה³, שם צבאות נזכר אצל הקב"ה על

² יורה דעה רעו, ט

³ אמנם הריטב"א במסכת שבועות תולה שחכמים החולקים על ר' יוסי סבורים ששם 'צבאות' מוסב על הש"י עצמו כדברי הגמ' במסכת חגיגה (יד ע"ב) שמספרת על ארבעה שנכנסו לפרדס, ורק ר' עקיבא עלה בשלום וירד בשלום, אף-על-פי שמלאכי השרת רצו לדחוף גם אותו, אמר להם הקב"ה "הניחו לזקן זה שראוי להשתמש בכבודי". הגמרא שואלת (טז ע"א) איך ר' עקיבא הבין איזה מקום הוא מקום השכינה כדי להימנע מלהתבונן בו ולא להיטרד מהעולם מציעה

שם שאנחנו הצבא שלו, ולמרות זאת אנחנו פוסקים ששם זה קדוש. יש פה קדושה כה גדולה שיורדת לעולם בתוך עם ישראל עד כדי שהשם הזה אינו שם שנמחק. הרב קוק כותב "ה' צבאות הוא ה' אלהי ישראל, וצבאות ישראל צבאות ה' הם" (ישראל ותחיתו ח), יש בשם זה מן חיבור בין ה' לישראל, שה' נקרא צבאות ועם ישראל נקראים גם הם צבא ה'. הרב צבי יהודה קוק בשיחות על פרשת וארא מדגיש שזוהו פלא שהשם הקדוש של הקב"ה מתגלה דרך עם ישראל, ואם חס ושלום עם ישראל שרוי במצוקה או בשפלות, שם ה' עצמו נמצא מצוי חס וחלילה בשפלות. כלומר, עם ישראל הוא הדרך של הקב"ה להופיע ולהנהיג את העולם.

בעין איה (שבת ב סט) הרב קוק מסביר ששם זה נקרא דווקא צבאות, כיוון שהוא מדבר על הנהגת ה' את העולם, שהיא כמו בצבא בשר ודם. בצבא כל החיילים צריכים להקשיב למפקד שלהם בצורה מדוייקת, מהמפקדים הבכירים עד לחייל הזוטר. ומוזה נבנה כוחות הרב של הצבא, שמתנהל כולו בצורה מאורגנת ומכוונת ביחד, ככה שם 'צבאות' נזכר על זה שה' מנהיג את כל העולם בצורה מפורטת. לכן, כשחנה מתפללת שיוולד לה בן, היא נודרת נדר ואומרת "ה' צבאות אם ראה תראה בעני אמתך וזכרתני ולא תשכח את אמתך ונתתה לאמתך זרע אנשים" (שמואל"א א, יא). היא פונה לקב"ה בשם צבאות שמורה על זה שהכל מכוון ומנוהל על-ידי הקב"ה, ומתפללת על עצמה, תפילה אישית מהפרט אל ריבוננו של עולם.

לא לעזוב את העמדה

התורה ממשיכה (ו, ב-ז) והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי את ידי לתת אתה לאברהם ליצחק וליעקב ונתתי אתה לך מורשה אני יקוק: בעומק שעבוד מצרים מצהיר ה' יתברך שהוא הולך להוריש לנו את ארץ ישראל למורשה - לירושה קבועה. לאורך כל המצבים השפלים בהם עם ישראל היה שרוי, שאפו היהודים לגאולת ה' יתברך למילוי הבטחתו להוריש לנו את הארץ הקדושה, במאתיים השנים האחרונות זכינו ליהודים שלמרות מציאותם בעומק הגלות, האמינו שהם יכולים לקום, לשנות סדרי תבל ולהביא בעזרת ה' יתברך למציאות של גאולה. לשנות את עם ישראל ממצב של עם מפורד בין העמים, לעם שחי היות בקוממיות עם שלטון יהודי עצמאי בארצנו. יש מכתב של הרבי הרי"צ מחב"ד שכותב ביחס לציונות שמבחינה טבעית מצד סדרי העולם אלו דברים בטלים ולא יעלה על הדעת שמהו מזה יצליח. למרות אי הוודאות של ההצלחה והקשיים המרובים שעמדו בפניהם האמינו עם ישראל ופעלו פעולות כדי להיגאל, החל בתלמידי הגר"א שעלו והתאמצו, כמו ר' ישראל משיקלוב שעלה לגליל, הוא מתאר בהקדמת ספרו 'פאת השולחן' שכמה וכמה מילדינו נפטרו אחד אחרי השני ממגפה, ומתאר כיצד שהוא ישוב בוכה ושואל את עצמו האם זה טוב שעלה לארץ ישראל הם המעלה שווה את מנת היסורים הנוראה שהוא חווה, וכל פעם מחזק הוא את עצמו שבעלייתו לארץ הוא סולל אחריו הכנה רוחנית להמשך הגאולה העתידה של עם ישראל. כמה חזון היה לכל העולים בעליות השונות, כמה אמונה וביטחון היו להם בפעולותיהם.

כאז גם היום אנו נקראים להקשיב להבטחה האלוקית לגאול אותנו ולהוריש לנו את כלל ארץ ישראל אם רק נחיה בנאמנות לחוקים ומשפטים הקדושים שבתורה. אין ספק שהייסורים שעם ישראל חווים, הפוגרום הנורא והמלחמה שחיילינו המסורים מנהלים תחת הנהגתו של הקב"ה, מעוררים את כולנו לפשפש במעשינו ולשואל את עצמינו על מה אנו סומכים ונשענים, לאן אנחנו צועדים, ומה אנחנו מחפשים במהלך חיינו. אנחנו שזוכים לחיות במציאות גאולית של שלטון יהודי ורווחה גדולה, צריכים להתאמץ ולהביא את הגאולה השלמה, אם הדורות שקדמו לנו שעמדו מול מציאויות בלתי אפשריות ולמרות זאת פעלו וזכו לסייעתא דשמיא לקום את עם ישראל, על אחת כמה וכמה שאנו שנמצאים במקום כל כך נעלה מבחינת סדרי הגאולה. צריכים להאמין, לבטוח, להתאמץ ולקדם את מדינת ישראל בכל המישורים. להאמין שמדינת ישראל תגיע למצב שרק יידי עם ישראל יושבים בארץ הקדושה, שהחברה כולה תתנהל על פי חוקי התורה. חזון זה הינו הרבה יותר קל מזה שחזו אבותינו לפני עשרות שנים. ואם הם החזיקו באמונה ובחזון, קל וחומר שאנחנו צריכים לאחוז בחזון הגאולה ולהגיע למצב שהקב"ה עוזר לנו להשמיד את כל מי שרוצה לפגוע בנו, לקדם את המדינה לכזו שמנוהלת על פי חוקי התורה הקדושים, לחברה ושלטון שמרימים בגאון את הדגל של ייחוד ה' בעולם, לגלות את שם 'צבאות' בעולם. אנחנו צריכים להיות חדורי חזון, אמונה וביטחון שאנחנו צועדים לקראת זה ולהתאמץ לשם. אם משהו יגיד שזה לא ריאלי, צריך להפנות אותו להסתכל על ההסטוריה לפני מאה שנים, אם החזון של תלמידי הגר"א היה ריאלי, ודאי ששלנו מכוון. אם החזון של העולים בעליות השונות ושל המחותרות לגרש את הבריטים ולהקים את מדינת ישראל היה ריאלי המשך הדרך שלנו אפשרי וקרוב אלינו בסייעתא דשמיא. זו הבטחת

הגמ' כמה הצעות, ריש לקיש מציע שר' עקיבא דרש את הפסוק "ה' צבאות שמו" (ישעיה מו, ב) - אדון הוא בצבא שלו". אמנם נראה שגם לפי פירוש הריטב"א לדעת חכמים, שם זה מתאר את ה' יתברך על שם הנהגת צבאות ה' בעולם שהם עם ישראל.

הקב"ה שנאמרה למשה רבינו בתוך שפלות מצרים בעומק הקושי, "והוצאתי וגאלתי ולקחתי והבאתי אתכם אל הארץ", תפקידנו כבני ישיבה הוא לשמור על החזון הזה כשאיפה שמתבטאת במעשים מכוונים, לגדל ולטפח את המטרות שלנו להשכין שכונה בעולם על-ידי לימוד התורה והעמל בה ובליווי מעשים נאותים למטרות נעלות אלו.

אסיים במשנה במסכת אבות "ר' מאיר אומר, הוי ממעט בעסק, ועסוק בתורה" (ד, י). במבט ראשון נראה שר' מאיר נותן לנו מן עצה מעשית פשוטה, שאם אדם עוסק הרבה בעסקים, לא יהיה לו זמן ללמוד תורה. המהר"ל כדרכו ממאן לקבל פרשנות זו. הוא מסביר בשיטתיות שיש בעצות שחז"ל נותנים לנו עומק ששייך לעולם התורה מעבר לעצות פשוטות שכל בר דעת יכול לתת, מסביר המהר"ל בספרו דרך החיים, שכוונת ר' מאיר שכדי לזכות לקנין תורה יש צורך בהתרוממות מעל עולם החומר, עבור לימוד התורה והדבקות בה יש למעט בעסק גם בזמנים בהם נראה שמבחינה כלכלית טוב להרבות בעסק. הרוצה להתגדל בתורה, לקנות את דבר ה' ולרכוש את הרצון האלוקי שמצוי בתורה צריך ברמה מסויימת לפרוש מהחומריות ולהתאמץ בעמל התורה. כמו שחכמינו מדריכים "פת במלח תאכל ועל הארץ תישן ובתורה אתה עמל"⁴, זוהי הדרכה עקרונית. כדי להצליח לקנות את התורה, אדם צריך מוכנות נפשית אמיתית לפרוש ברמה מסויימת מהנאות העולם ועינוגי החמריות, כך יתרומם אל העולם הרוחני הערכי שנבדל ונפרד מהחומר. זהו עומק העצה של ר' מאיר הוי ממעט בעסק. ההתרוממות מעל כבלי עולם החומר מאפשרת לנו להתקשר לחזון גאולת ישראל השלימה. עמל התורה משחררת אותנו מכבלי שיח נטול ערכי אמת, ומעוררת אותנו לדרוש גאולת עולמים.

מדי שבוע ביום שני מתקיימת בביהמ"ד של "ישיבת הגולן" שיחה כללית, העוסקת בתורת המידות ובנפש האדם, חיזוק בלימוד תורה ועבודת ה'.
להבדיל משיעורי האמונה העוסקים בעיונים מהותיים וכלליים מתורת מרן הרב וכתבי ראשונים, שיחה זו הינה בעלת גוון מוסרי, ועניינה בהדרכת רחניות, הנגזרות מן המבט האמוני, ושופכות אור על דרכו הרוחנית של בן תורה בדורנו.